

ВІДГУК

**офіційного опонента, кандидата психологічних наук,
доцента кафедри прикладної психології та логопедії
Бердянського державного педагогічного університету**

Цибуляк Наталі Юріївни

на дисертацію Бондарчук Оксани Юріївни

«Гене́за сором'язливості у дітей дошкільного віку»,

**подану до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 053 – Психологія**

Швидкий розвиток суспільства в останні десятиліття висунув до особистості ряд нових компетенцій, головними з яких стали адаптація до змінених умов ситуації та спроможність до прийняття рішень у ситуації невизначеності. Разом із тим наявність деяких особистісних властивостей підростаючої особистості таких як інроверованість, знижений рівень комунікативності, занижена самооцінка створюють перешкоди на шляху до досягнення мети й успішної самореалізації дитини у майбутньому. Одним із таких особистісних утворень є сором'язливість, яка спроможна змінити траєкторію особистісного розвитку та стати на заваді до досягнення успіху людини у конкурентному суспільстві. Тому актуальність проблеми дослідження О. Ю. Бондарчук не викликає сумнівів і сприяє поглибленню вивчення цього психологічного утворення у дошкільний період розвитку особистості, активізує пошук і розробку найбільш ефективних методів та засобів зниження вияву сором'язливості у дітей дошкільного віку.

Задля реалізації першого завдання дисертаційної роботи «Здійснити теоретичний аналіз соціально-психологічних умов та особливостей становлення сором'язливості у дітей дошкільного віку» було проведено ґрунтовний аналіз вітчизняних і зарубіжних наукових праць, присвячених специфіці зазначеної проблеми. Це дозволило дисертантці належним чином проаналізувати змістовно-смісловий контекст понять «сором'язливість дошкільника» та «соромливість дошкільника», порівняти вітчизняний та зарубіжний досвід в розумінні умов виникнення цього психологічного

утворення, поглибити та уточнити знання про основні напрями (психодинамічний, гуманістичний, біхевіоральний, трансакційний) та підходи (біологічний, соціальний, особистісний) дослідження сором'язливості особистості та її особливостей становлення у дошкільному віці, дозволило схарактеризувати фізіологічний, афективний, когнітивний та поведінковий компоненти сором'язливості, які психологічно й соціально зумовлені.

Представлений у тексті дисертації теоретичний аналіз переконує, що попри значну увагу науковців до проблеми розвитку сором'язливості особистості на сьогодні не представлено єдиного підходу, який би включав різнобічні аспекти вивчення генези сором'язливості у дошкільників. Саме на дослідженні означеної проблеми сконцентрувала свою дослідницьку увагу О.Ю.Бондарчук та запропонувала авторське розуміння сором'язливості у дітей дошкільного віку як психологічне утворення, що супроводжується неспецифічними та неадекватними для дошкільного віку неконтрольованими фізіологічними реакціями (почервоніння, пітливість, прискорене серцебиття) та емоційно-поведінковими (ховання за дорослого, мовчазливість, соціальні страхи, ніяковіння, стурбованість, уникання соціальної взаємодії, самотність та ін.) систематичними, ситуативними чи вибірковими виявами дитини у ситуаціях соціальної взаємодії, особливо з незнайомими людьми.

Під час реалізації другого завдання дисертаційної роботи «Підібрати та обґрунтувати методи психодіагностики сором'язливості у дітей молодшого, середнього та старшого дошкільного віку, визначити її критерії, показники та рівні розвитку» дисертантка спиралася на принципи особистісно-діяльнісного підходу та визначенні на підставі теоретичного аналізу критерії, рівні та показники вияву сором'язливості у дітей дошкільного віку. Це слугувало застосуванню на етапі констатувального дослідження комплексу надійних та валідних методик, частина з яких – модифіковані авторкою. Ґрунтовне емпіричне дослідження генези сором'язливості у дітей молодшого, середнього та старшого дошкільного віку цілком логічно проходило у відповідності до поставлених завдань і ґрунтувалося на діагностиці визначених критеріїв –

самооцінки, комунікативності та дієвості, соціальних та опосередкованих страхів, потребі у зовнішній підтримці.

Задля реалізації третього завдання дисертаційної роботи «Визначити особливості генези сором'язливості у дошкільників за віковими ознаками» Дисертанткою було проведено констатувальний експеримент, за результатами якого встановлено, що більшості дітей дошкільного віку притаманна особистісна невпевненість, потреба постійного позитивного схвалення з боку значущого дорослого, наявність амбівалентної, емоційно залежної поведінки у групі однолітків, тривожність, боязливість, бажання уникнення неприємного стимулу та конфліктних ситуацій, конформність у спілкуванні, низький рівень комунікативних навичок, негативне ставлення чи ситуативна потреба у зовнішній підтримці. На основі здійсненого глибокого теоретико-емпіричного аналізу дисертантка розробила та презентувала генезу сором'язливості у дітей дошкільного віку, яка має свої специфічні характеристики на кожному з вікових етапів розвитку дошкільника та дозволяє проаналізувати динаміку змін сором'язливості дитини від 3 до 6 років: у молодшому дошкільному віці це утворення набуває ознак систематичних емоційних виявів, у середньому дошкільному віці сором'язливість характеризується ситуативними емоційними виявами, а в у старшому дошкільному віці має характер емоційно-поведінкових виявів у вибіркових соціальних ситуаціях.

Задля реалізації четвертого завдання дисертаційної роботи «Обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити ефективність програми профілактики та корекції сором'язливості для дітей молодшого, середнього та старшого дошкільного віку» О.Ю. Бондарчук було запропоновано модель психологічного супроводу зниження сором'язливості дітей дошкільного віку, а також розроблено й успішно апробовано у формульованому дослідженні та впроваджено в освітній процес закладу дошкільної освіти програми з профілактики та корекції сором'язливості дітей молодшого, середнього та старшого дошкільного віку. Обґрунтування змісту презентованої у дисертації програми здійснено на основі положень

особистісного та діяльнісного підходів, що суттєво збагачує теоретико-емпіричні знання у галузі дитячої психології та роботі психолога з сором'язливими дітьми дошкільного віку, їх батьками та вихователями закладів дошкільної освіти. За результатами реалізації впровадженої упродовж трьох років програми профілактики та корекції сором'язливості у дітей молодшого, середнього та старшого дошкільного віку у досліджуваних із експериментальної групи виявлено тенденцію до позитивних статистично значущих змін щодо рівня вияву сором'язливості особистості за всіма показниками.

Позитивного відгуку заслуговують запропоновані дисертанткою методичні рекомендації для фахівців психологічної сфери, батьків та вихователів містять інформацію щодо організації роботи з сором'язливою дитиною, перелік основних напрямків діяльності щодо усунення сором'язливості дошкільника, а також психологічні методи, засоби та прийоми, які є оптимальними у цей віковий період особистісного розвитку.

Таким чином, є всі підстави констатувати, що мета дослідження, яка полягала у теоретичному обґрунтуванні та емпіричному вивченні вікових особливостей генези сором'язливості у дітей молодшого, середнього та старшого дошкільного віку, а також у розробці та апробації психологічної програми профілактики та корекції сором'язливості для дітей молодшого, середнього та старшого дошкільного віку, досягнута, а поставлені дисертанткою завдання виконані. Висновки є логічними й ґрунтовними, їх зміст повною мірою чітко та логічно розкриває сутнісний зміст положень дисертації.

Отже, дисертаційна робота О. Ю. Бондарчук «Генеза сором'язливості у дітей дошкільного віку» є самостійним і завершеним дослідженням обраної проблеми. Зміст анотації стисло розкриває особливості проведеного дослідження та відповідає тексту і висновкам дисертації.

Оцінюючи рецензовану працю загалом вельми позитивно, слід висловити певні зауваження і побажання:

1. У параграфі 2.2 детально представлені емпіричні дані, які характеризують психологічні особливості вияву сором'язливості у дітей дошкільного віку за визначеними дисертанткою критеріями та показниками. Проте узагальнення отриманих даних подано у наступному параграфі (2.3), який присвячений специфіці вікової динаміки вияву цього психологічного утворення. На наш погляд, більш доцільно було б презентувати узагальнені емпіричні дані щодо психологічних особливостей вияву сором'язливості у дітей дошкільного віку в параграфі 2.2.

2. У третьому розділі дисертації презентовано модель психологічного супроводу і програму профілактики та корекції сором'язливості у дітей дошкільного молодшого, середнього та старшого дошкільного віку. У межах програми профілактики та корекції сором'язливості у дітей дошкільного молодшого, середнього та старшого дошкільного віку запропоновано дві окремі програми (програма супроводу батьків сором'язливих дітей та програма супроводу вихователів щодо проблеми сором'язливості дошкільників) та корекційну роботу з дітьми дошкільного віку. На нашу думку, доречно було б об'єднати в одну комплексну психологічну програму зниження вияву сором'язливості у дітей дошкільного молодшого, середнього та старшого дошкільного віку, визначавши роботу з батьками та вихователями як окремі блоки або напрямки роботи.

3. Запропоновані дисертанткою методичні рекомендації з профілактики сором'язливості дітей дошкільного віку для батьків, працівників закладів дошкільної освіти та фахівців психологічної сфери доцільно розширити та доповнити з урахуванням визначених особливостей генези сором'язливості у дошкільному віці.

4. Враховуючи позитивні результати впровадження програми профілактики та корекції сором'язливості дітей дошкільного віку, рекомендуємо автору опублікувати його в повному обсязі як навчально-методичне видання.

5. У тексті дисертації зустрічаються поодинокі граматичні та стилістичні огріхи. Список використаних джерел варто було б оформити з урахуванням Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання» або використовувати один із стилів, віднесених до рекомендованого переліку стилів оформлення списку наукових публікацій, які є загальнозживаними в зарубіжній практиці оформлення наукових робіт.

Попри всі висловлені зауваження та побажання виконане О. Ю. Бондарчук наукове дослідження містить цінний як теоретичний, так і практичний матеріал, вирізняється науковою новизною, теоретичною і практичною значущістю, є вагомим внеском у розуміння генези сором'язливості дошкільників, її характеристик у молодшому, середньому та старшому дошкільному віці, поглиблює знання про методи практичної роботи зі зменшення цього психологічного утворення у дітей-дошкільників і слугуватиме подальшому дослідженню проблеми сором'язливості особистості на різних етапах онтогенезу.

Отже, що дисертація «Генеза сором'язливості у дітей дошкільного віку» відповідає «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 року, № 567, та «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 року № 167, її автор – Бондарчук Оксана Юріївна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 – Психологія.

Офіційний опонент:

кандидат психологічних наук, доцент
кафедри прикладної психології та логопедії
Бердянського державного педагогічного університету

Н. Ю. Цибуляк

Вчений секретар

О. І. Попова